

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון מ"ז

תשע"ג

חספו 467

הטבת חלום

ענין פסיכולוגי או הטבה אמיתית?

מנהג עתיק הוא שמי שחולם חלום רע, מייטיב אותו בפני שלושה מאוהביו. יסודו של המנהג בגמרא, ברכות נה ע"ב: אמר רב הונא בר אמי אמר רבי פדת אמר רבי יוחנן: הרואה חלום ונפשו עגומה ילך ויפתרנו בפני שלושה [...] ליתי תלתא ולימא להו: חלמא טבא חזאי. ולימרו ליה הנך: טבא הוא, וטבא ליהוי, רחמנא לשוייה לטב. שבע זימנין לגזרו עלך מן שמיא דלהוי טבא, ויהוי טבא [= יביא שלושה ויאמר להם: חלום טוב ראיתי. ויאמרו לו הם: טוב הוא, וטוב יהיה, וה' יעשנו טוב – שבע פעמים יגזרו עליך מן השמים שיהיה טוב ויהיה טוב].

טקס זה, שלאחריו אומרים תשעה פסוקים שונים (שלושה שעוסקים בהפיקה, שלושה בפדות ושלושה בשלום) מעורר שאלה על מטרתו. האם כוונתו של הטקס הוא להיטיב את החלום באופן אמיתי או שמא מדובר בהטבה פסיכולוגית? במילים אחרות, האם ייתכן שהטקס לא בא אלא כדי לשנות את תחושתו הסובייקטיבית של החולם הנתון במצב רוח רע בעקבות החלום?

דומה שהתשובה לכך טמונה בשאלה מהו חלום.

י' לוי טען שיש בתרבויות השונות שש התייחסויות עיקריות לחלומות (יצחק לוי, הפסיכולוגיה של החלום, הוצאת דקל, 1980 עמ' 27, 141).

הודעה ממרומים: מקור החלום הוא בכוחות שמחוץ לאדם המחזירים את המסר לתודעתו כאשר האדם נשאר סביל בעניין. החלום נתפס כהודעה ממרומים. גישה זו רווחה בעולם העתיק במזרח הקרוב, בשומר, באשור, בבבל, במצרים וביוון.

מסע נדודים של הנשמה: מקור החלום הוא בכוחות שמחוץ לאדם, אך האדם בפעילותו העצמית מושך ומביא אל עצמו את חוויית החלום. על פי תפיסה זו יש חלקים באדם, כמו רוח או נשמה, הנפרדים ממנו ונודדים למרחקים אל עולם נשמות ופוגשים ישויות בממדים שונים של זמן. הם אלה הגורמים לאדם לחוש את חוויית החלום. תפיסה זו רווחה במזרח הרחוק, בהודו, בסין, ביפן, ואף בשבטים באפריקה ואצל האסקימוסים.

ביטוי לתכנים מודחקים: מקור החלום הוא באדם עצמו, בחלק נפשי שהוא נסתר אף לאדם עצמו, היוצא אל הפועל בשל מנגנון נפשי מיוחד הפועל דווקא בזמן השינה. אפלטון וזיגמונד פרויד מייצגים שיטה זו.

ביטוי לתכנים עמוקים של האדם: מקור החלום הוא באדם עצמו, בחלקים פנימיים של נפש האדם, בתת-מודע האישי והקולקטיבי. חלק מנפש האדם בא לידי ביטוי בזמן ההכרה וחלק אחר בזמן השינה. החלום הוא מאמץ לביטוי צדדים לא מפותחים ומוזנחים באישיות, והסמליות שבחלום נועדה לגלות יסודות, דחפים וארכיטיפוסים שטרם התבהרו בתודעתו של החולם. קארל יונג מייצג שיטה זו.

תגובה לגירויים: תוכן החלום זהה לתוכן החוויית ההכרתית בזמן הערות, אך הוא לובש צורה שונה. מייצגים של תפיסה זו הם אריסטו ואנרי ברגסון.

חשיבה בסמלים ובדימויים: המושגים המופשטים שבערות מקבלים בחלום צורה של חשיבה ציורית. חלימה היא חשיבה באמצעות תמונות ודימויים. החלום הוא ביטוי תמציתי-סמלי לנושאים מורכבים ולמושגים מופשטים המטרידים את האדם. מפתח גישה זו הוא החוקר קלווין הול.

מהי אם כן כוונת הגמרא ב"הטבת החלום"? האם הגמרא ראתה בחלום סוג של נבואה משמים שיש להיטיב אותה באמצעות טקס הטבת החלום, או שמא מדובר בהטבה אוטוסוגסטיבית?

דומה שהתשובה לכך טמונה בהבנה מהי תודעת האדם וכיצד היא משפיעה על המציאות שסביבו.

הרמב"ם במורה נבוכים (א, א), בבואו לבאר את המילה "בצלמנו" שנאמרה על בריאת האדם, מתאר את מהות האדם במילים הבאות:

אבל צלם נאמר הוא על הצורה הטבעית, כלומר: על העניין אשר בו נהיה הדבר ונעשה מה שהוא, והיא אמיתתו מחמת היותו אותו המצוי, אשר אותו העניין באדם הוא אשר בו תהיה ההשגה האנושית. ובגלל ההשגה השכלית הזו נאמר בו בצלם אלוהים ברא אותו.

על פי הרמב"ם, ההשגה האנושית היא מהות האדם והיא ה"צלם" שבעזרתו נדמה האדם לבוראו. כלומר אם נבוא להבין את מהות האדם, את שורש קיומו ואת שורש נשמתו, נמצא זאת בהשגה השכלית שלו.

השגה שכלית זו היא עומק התודעה שיכול לבוא לידי ביטוי גם בחלום, במיוחד לפי פרויד ויונג המתוארים לעיל, אשר לפיהם החלום הוא ביטוי של רבדים עמוקים בתודעת האדם אשר אינם גלויים בחייו הרגילים.

טקס הטבת החלום, על פי זה, אמור לפתור את תודעת האדם הסובייקטיבית. אלא שתודעה זו מכוונת גם את המציאות האובייקטיבית. כלומר אין למעשה מציאות אובייקטיבית, אלא יש מציאות הנשקפת מתוך תודעת האדם. וכך, כיוון תודעת האדם על ידי הטבת החלום מסייעת גם בכיוון המציאות עצמה.

הפתרון לשאלתנו הראשונה הוא אם כן, שהטבת החלום אכן באה לפתור את תחושתו הסובייקטיבית של החולם, אולם כיוון שתחושה זו משפיעה על המציאות כולה הרי שהיא פותרת גם את המציאות האובייקטיבית.

סיוע-מה לגישה זו ניתן למצוא בחלק מן האמרות של הגמרא שם:

אמר רבי ביזנא בר זבדא אמר רבי עקיבא אמר רבי פנדא אמר רב נחום אמר רבי בירים משום זקן אחד, ומנו – רבי בנאה: עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלים, ופעם אחת חלמתי חלום והלכתי אצל כולם, ומה שפטר לי זה לא פתר לי זה – וכולם נתקיימו בי, לקיים מה שנאמר: כל החלומות הולכים אחר הפה.

או אמרה אחרת: "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו".

כלומר, החלום הוא השתקפות של הרהורי לבו של האדם, אולם פתרונו מוביל למציאות הממשית.

רחל שפירא

מרצה בהתמחות למתמטיקה

תוספת זו באה להורות לנו על איכות חיים אחרת, מרוממת יותר מאשר משמעותם הפשוטה של החיים. ישנם אלו החיים חיים במשמעותם הפשוטה, ובהם מוסיפים את המצוות בעל כורחם, בהכרח. הם מאמינים בקב"ה ובתורה, ויודעים את חובתם בעולם, אך ניכר בהם שאין להם שמחה ואור בכך. עשייה זו פוגמת בדור הבא, בזרעם. הדור הבא רואה את אביהם מתייסר בעשיית המצוות מתוך כפיה והכרח ויפטרו עצמם מעשיית המצוות באמתלה שאין להם כוחות לכבוש ייצרם כאביהם.

אך ישנם הבוחרים בחיים ובמצוות וניכר שעשייתם היא מתוך שמחה ואהבה, כאילו בחרו בדבר מרצונם והכירו בברור שחיותו והנאתו של האדם באות מחיי תורה ומצוות שהם הם החיים הנצחיים. הדור הבא של אנשים אלו, יושפע לטובה על ידי שמחת המצוות של אביהם. האושר והסיפוק המלווים את האב בדרכו, בחייו, יוכיחו לבניו בעליל כי קיום התורה ומצוות מעניק שמחה וסיפוק בחיים יותר מכל דבר אחר! ואין דבר נפלא יותר מהאושר בדבקות בחיי הנצח. אדם הבוחר בחיים באמת, בשמחה, מכל הלב- משפיע על חייו הוא לחיים קדושים ואמתיים, וכן על חייו זרעו שיהיו כמוהו.

עוד מעט נגיע לימי התשובה, בהם אנו מבקשים: "זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלוקים חיים". יכולים אנו לראות בכך המשך לפרשת ניצבים, ולפסוקים אלו – "כתבנו בספר החיים למענך, אלוקים חיים". מבקשים אנו להיות כתובים בספר של חיים שהם יונקים ושואפים 'למענך' לשם ה', חיים המלאים שאיפה וכיסופים אל הקב"ה, להדבק בו ולהתקרב אליו, שנבחר בחיי האמת והקודש "למען תחיה".

(מבוסס על דברי ה'לקח טוב' לספר דברים)

דברת שריד

סטודנטית בהתמחויות למתמטיקה ולתנ"ך

"...החיים והמוות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך" (ל', י"ט)

נראה לכאורה שישנה כאן הנחיה לבחור בחיים, והשכנוע כביכול- כדי שנחיה. ומוזר הדבר: הרי יש כאן שימוש בהנחיה כדי לשכנע בה - תבחר בחיים כדי לחיות, הייתכן? ובנוסף, בפסוקים הקודמים כבר נתפרש שהמוות הוא ניגוד לבחירה בחיים והטוב. אם כן מה טעם התוספת: "למען תחיה"?

בפסוקים הקודמים כתוב "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב..." (ל', ט"ו) רבי מנדלי מקוצק אומר: שיהיו חיים בשביל הטוב, ולא להיפך: לא שתהיה עושה מעשים טובים כדי שתחיה אלא שתחיה כדי לעשות מעשים טובים! זוהי אבן יסוד ראשונית להבין מהם החיים האמתיים- חיים למען מטרה מסוימת, בשאיפה תמידית, ולא כדי לחיות סתם. אם כך, מתעצמת השאלה על פסוק י"ט. הרי ודאי שהציווי לחיות הוא לא כדי שנחיה, אלא טמון כאן רמז לכיוון עמוק יותר לחיים.

ישנם פרשנים הסומכים את פסוק זה עם פסוק כ': "לאהבה את ה' אלוקיך לשמע בקולו ולדבקה בו כי הוא חיך..." (ל', כ') זאת אומרת, תחיה כדי לאהוב את הקב"ה ולהדבק בו. בעל האור החיים מדייק: "טעם חפץ בחיים הוא לאהבה את ה'... כי מה לאדם חיים אם לא רצונו יתברך..." תמצית החיים היא הדבקות בקב"ה, ומה טעם לחיים ללא דבקות זו? נלך בכיוון זה, ונראה את העומק שבפסוקים.

על פסוק י"ט אומר הספורנו:

לאהבה את ה' אלוקיך. ואמרתי שתבחר בחיים, לא כעובד על-מנת לקבל פרס, אבל אמרתי שתבחר מה שהוא חיים באמת בלבד, למען תחפץ בחיי שעה לזה התכלית בלבד, שתאהב את ה' אלוקיך בהכירך טובו עם רב גודלו.

ההנחיה היא לבחור בחיים שהם חיי אמת, חיים לשם שמים! ולא על מנת לקבל פרס, זהו טוב החיים אליו נתכוון ונתמקד. "למען תחיה" זו תוצאה ולא נימוק, רק אם נתמקד בחיים לשם שמים נחיה באמת את החיים במלוא עוזם ותפארתם.

הציונות הדתית בעקבי רבנו הרצי"ה זצ"ל

תלמידים מספרים...

בערוב ימיו...

ברוריה מכמן

הרב צבי יהודה זכה לאריכות ימים, אף שניזון בכל ימי חייו בצמצום רב. כל ימיו נהג כמלאך בהנהגותיו ובמאכליו, אכל מעט שבמועט, ואף זאת לפי הדרכות חז"ל.

במשך כל שנותיו התנגד אף בימות צינה ושלגים לחימום ביתו, היו שרצו להעניק לו תנור חימום במתנה, אך הוא סירב. בשנותיו האחרונות ניאות בלית ברירה להשתמש בתנור, ואמר לתלמידיו בצער: "אבא אמר שלא צריך להיות קר, כיוון שהתורה מחממת, אך מה לעשות – הזדקנתי..."

זכה הרב ומשאת חייו וחזון אביו התגשמו. משיבה קטנה ותלמידים בה מעט, זכה וגדלה הישיבה והיתה לאחת הישיבות הגדולות, החשובות והמשפיעות ביותר בחברה הישראלית. תלמידיו מונו כרבנים בכל רחבי ישראל, הקימו מוסדות חינוך ברוחו ובהדרכתו, ו"התורה הגואלת" אותה הנחיל לתלמידיו הופצה והתפשטה, והיא ממשיכה להדריך, להשפיע ולשמש מקור השראה לרבים וטובים. קם דור חדש, היונק את השקפת עולמו מאורותיו של הראי"ה קוק, בהדרכתו של בנו.

תלמידי הישיבה כבנים היו לו, וכשנשאל למספר ילדיו השיב שהינם מאות ואלפים, הפזורים ברחבי ארץ. את. כולם הכיר לפני ולפנים, קלט את אישיותם הייחודית, ובהתאם לכך הדריך וכיוון כל אחד מהם. תלמידיו התייחסו אליו כבנים אהובים, הפונים לאביהם בכל שאלה, בעיה ומצוקה, מוצאים אוזן כרויה לשאלתם, ומקבלים עצה טובה ועקרונות יסוד להתווית דרכם. [...]

בבוקר יד אדר תשמ"ב, פורים דפריזים, כחודש לפני שמלאו לו תשעים ואחת שנה, השיב הרב יהודה הכהן קוק, את נשמתו הטהורה לבוראו. [...] חרף מועד הלוויה, ביום פורים דפריזות, הגיעו המונים מכל רחבי הארץ ללוותו בדרכו האחרונה, מכל גווי הקשת הישראלית הגיעו לירושלים: דתיים וחילוניים, מחפשי דרך וחוזרים בתשובה, אנשי עיר ובני כפרים וקיבוצים. רבים אף הגיעו מימית (שהיתה נצורה באותה עת בעיצומו של המאבק בנסיגה). [...]

הרב צבי יהודה הכהן קוק לא הותיר אחריו מי שישב "שבעה", אך המוני בית ישראל חשו שזהו אביהם. דור שלם חש יתום, ומתוך דמעות הצער על התקופה שהסתיימה ועל המנהיג הדגול שאיננו עוד, קמו, התנערו והוסיפו כח ועוז.

אלפי תלמידיו ורבות תלמידי-תלמידיו התפזרו בכל רחבי הארץ והעולם. התהליך שכבר בחייו היה מרשים בהיקפו, התעצם והוביל לשינוי פני המדינה. מאות ישיבות, מדרשות, אולפנות ובתי ספר יונקים מרוחו; גרעינים תורניים מפיצים את אורו; מפעל ההתיישבות במרחבי ארץ ישראל עבר את רבע המיליון זה מכבר ועל אף הקשיים הוא הולך ומתרחב כל הזמן [...].

מתוך: הילה וולברשטיין (עורכת), **משמיע ישועה**, אור עציון, מרכז שפירא תש"ע, עמ' 577-584.